

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті аналізується поняття концепту, лінгвокультурного концепту; акцентується роль лінгвокультурних концептів у процесах маніпулювання масовою свідомістю; досліджується функціонування базових концептів у політичному дискурсі як засобів впливу на аудиторію.

Ключові слова: політичний дискурс, культурний концепт.

In the article, the notions of concept, linguistic cultural concept are analysed; the role of linguistic cultural concepts in the processes of manipulating human and mass consciousness is highlighted; the functioning of basic concepts as means of influence on the audience in political discourse is investigated.

Key words: political discourse, cultural concept.

Актуальність дослідження. Жоден акт комунікації не проходить без елемента впливу на адресата. Навіть звичайне повсякденне використання мови, будь-яка невимушена бесіда передбачає вплив на сприйняття світу і спосіб його структурування співбесідником. Нейтральне спілкування, вільне від впливу на партнера по комунікації, взагалі неможливе, оскільки будь-яке мовленнєве утворення можна розглядати як замах на священне право людини не вступати в діалог, на її свободу вибору [3]. Безпосередньо з поняттям мовленнєвого впливу пов'язане поняття аргументації – одне з основних понять політичного спілкування, хоча в сферу інтересів теорії аргументації потрапляють лише ті способи здійснення мовленнєвого впливу, які мають на меті зміну принципів вибору, які людина використовує в процесі прийняття рішень. Зрозуміло, що контроль над свідомістю (хоча б частковий) може розглядатися як одна з передумов успішної аргументації.

Процес мовної комунікації полягає в передачі знань від одного учасника комунікації до іншого. Йдеться саме про передачу знань, а не просто інформації. Знання несуть на собі відбиток особистості і не можуть існувати

поза системою уявлень про світ, тобто поза моделлю світу, в якій фіксуються не тільки загальні закономірності існування дійсності, але й деякі конкретні факти. В процесі мовної комунікації проходить інтеграція знань, які передаються мовцем, в модель світу слухача. Можна стверджувати, що однією з основних функцій аргументації є обґрунтування введення нового знання в мовну картину світу адресата і тим самим вплив на процес прийняття рішень.

Постановка проблеми. Картина світу – це цілісна сукупність образів дійсності в колективній свідомості. Мовна картина світу об'єктивно відображає сприйняття світу носіями даної культури, хоча людське відображення не є механічним, воно має творчий (і тому певною мірою суб'єктивний) характер. Картина світу, в тому числі мовна картина світу, є найбільш інформативною для моделювання лінгвокультурної специфіки того чи іншого суспільства. Мається на увазі не своєрідне позначення того, що вже виділене і класифіковане, а власне виділення, фрагментація, освоєння дійсності. Оскільки мова не відображає світ, а інтерперетує його, то, опираючись на теорію мовної відносності, можна говорити, що різні мови інтерпертують світ по-різному. Для освоєння дійсності, інтерпретації світу людська свідомість оперує концептами. Наявність концептів, нерівномірна концептуалізація різних фрагментів дійсності залежно від їх важливості для життя певного етносу, специфічна кваліфікація певних предметних областей і специфічна орієнтація цих областей на ту чи іншу сферу спілкування відносяться до головних характеристик мовної картини світу [4, 109].

Повна відсутність концепту в тій чи іншій лінгвокультурі – явища досить рідкісне, більш рідкісне, ніж відсутність однослівного вираження для певного концепту. Різниця між культурами проявляється в кількісній і комбінаторній перевазі ознак при концептуалізації світу. Пояснення такої переваги вимагає звернення до історії, психології, філософії того чи іншого народу.

Метою дослідження є встановлення лінгвокогнітивних особливостей концепту на основі концептуального аналізу політичного дискурсу.

Концепт – це одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [5, 90]. Концепт як ментальне утворення в свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, тобто, в кінцевому результаті на культуру, а як одиниця культури концепт є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням індивіда. В цій роботі ми акцентуємо увагу на ціннісному компоненті аналізованих концептів. Мається на увазі співставлення відношення до тих чи інших предметів, явищ, ідей, які представляють цінність для носіїв культури. Цінності, вищі орієнтири, які визначають поведінку людей, складають найважливішу частину мовної картини світу. Ці цінності не виражені явно в жодному тексті повністю. Лінгвістично вони можуть бути описані у вигляді культурних концептів, тобто багатовимірних, культурно-значимих соціопсихічних утворень в колективній свідомості, опредмечених в тій чи іншій мовній формі [4, 117].

Головне в концепті – це багатовимірність і дискретна цілісність смислу, який існує, тим не менше, в безперервному культурно-історичному просторі і тому здатний до культурної трансляції з однієї предметної області в іншу [6, 19]. В культурних концептах виділяються щонайменше три сторони – образ, поняття і цінність. В цьому смислі можна сказати, що культурні концепти відповідають тим базовим опозиціям, які визначають картину світу. Відмінність полягає в кількості цих одиниць: кількість базових опозицій досить обмежена, а кількість культурних концептів може бути досить великою.

Культурні концепти – явище неоднорідне. Перш за все, вони відрізняються за належністю до того чи іншого соціального шару суспільства. Інакше кажучи, можна говорити, що якщо в суспільстві виділяються чітко окреслені соціальні групи, то існують концептосфери цих груп. Етнічне не проявляється ізольовано, воно знаходить вираження через соціальне, тобто, існує соціоетнічна самосвідомість індивіда, і в цій самосвідомості виділяються

культурні концепти. Отже, можна говорити, щонайменше, про три типи лінгвокультурних концептів: етнокультурні, соціокультурні та індивідуально-культурні. Інакше кажучи, існують ментальні утворення, актуальні для етнокультури в цілому, для тієї чи іншої групи в межах даної лінгвокультури і, нарешті, для індивіда [4, 120].

Серед лінгвокультурних концептів виділяють більш конкретні та більш абстрактні концепти, аж до світоглядних універсалій. Це протиставлення – за ціннісною, основною стороною концепта – дає можливість розглядати різнопланові категорії, від таких концептів як, наприклад, „свобода”, „справедливість” до понять „дім”, „гроші” чи, скажімо, відношення до найважливіших категорій етики, наприклад, „щастя”. Концепти пов'язані з конкретними ситуаціями в пам'яті людей, вони вибірково втілюються не тільки в певних мовних одиницях, але й когнітивних моделях протягом тривалого періоду розвитку мови. Найважливіші для певної лінгвокультури концепти – це так звані культурні домінанти або найбільш значимі для даної культури смисли, які існують в ціннісній картині світу, і сукупність яких утворює певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові. Ціннісна картина світу виділяється як аспект мовної картини світу, яка містить найфундаментальніші характеристики культури, вищі орієнтири поведінки, тобто, цінності [4, 140].

Процедура дослідження. Цінності і їх ієрархії утворюють концептуальну основу політичного мовлення. В центрі політичної комунікації завжди знаходяться ціннісні категорії – когнітивні конструкти, які визначають поведінку людини і її сприйняття дійсності, формують оцінку подій і розділяють наше оточення на друзів та ворогів.

Основна мета політичного дискурсу – привернути увагу, зацікавити, зробити своїм прихильником, тобто, вплинути на адресата будь-яким дозволеним чи недозволеним способом. Причому такий вплив, як і його результат, як правило, є прихованим, а, отже, маніпулятивним. Для маніпулювання суспільною свідомістю використовується безліч різноманітних прийомів. Але одним із найдієвіших є формування оцінки висловлювання. При

цьому оцінка (позитивна чи негативна) є заданою, вона імпліцитно закладена в тексті повідомлення і поступово навіюється адресату. Адресат сприймає задану оцінку на емоційному рівні і йому здається, що він сам прийшов до потрібного автору рішення. Формування потрібної оцінки в адресата відіграє величезну роль в його ідеологічній орієнтації. Він буде діяти в сучасному політичному процесі визначеним чином в залежності від того, як саме (позитивно чи негативно) він ставиться до певної події. Аналіз політичних текстів дозволяє стверджувати, що, як правило, позитивну оцінку отримує „своє”, негативну – „чуже”.

Поділ світу на своє та чуже був однією з найважливіших, якщо не найважливішою операцією у процесі осмислення світу людиною. Картина світу сучасної людини дуже відрізняється від картини світу людини архаїчної, але роль базових опозицій свого та чужого залишається надзвичайно значущою, що знаходить своє відображення в мові: свій/чужий, світло/темрява, верх/низ, живий/мертвий. Базові бінарні опозиції, такі як добро – зло, світло – морок, життя – смерть та ін. відносяться до основних архетипових опозицій [1].

Структурування соціуму шляхом побудови опозиції „свій - чужий” має давні корені. Категорія „своє коло” є однією з базових когнітивних категорій у дискурсі. Вона є надзвичайно простою у використанні та зручною для маніпулювання свідомістю: кожен раз автор має можливість наново окреслювати „своє коло”, відокремлюючи „своїх” від „чужих”. Основними концептами цієї категорії є опозиційно представлені одиниці „свій” та „чужий”. Розмежування свого і чужого відбувається на основі символів добра і зла, що відповідають моделі світу мовця. Автор встановлює відносини між своїм „Я”, його співрозмовниками та іншими особами.

Для того, щоб ідентифікувати об'єкт як „свій” або „чужий”, автор може виділяти певні ознаки на основі констатації подібності з певним об'єктом, вказівки на спільні з ним властивості або відкидання спільних властивостей, якщо метою є розрив асоціативних залежностей. При цьому вихідною точкою є

об'єкт, зв'язок якого з прототипом (свій або чужий) приймається як відоме, вже дане.

Оскільки однією з основних характерних рис політичного дискурсу є створення моделі ворога, то концепт „чужий” саме і дає адресату цього ворога. Явище, або дія, або подія маркується за принципом приналежності до системи цінностей певної соціальної групи. Цілком зрозуміло, що приналежність до картини світу мовця оцінюється позитивно, а приналежність до системи цінностей опонента (ідеологічного „ворога”) – вкрай негативно.

Обговорення результатів. Надзвичайно широке використання форми „ми”, яка входить в концепт „свій”, в сучасному політичному дискурсі є типовим прилученням до позитивних символів [7, 278]. „Ми” (не завжди названі на ім'я) діємо завжди виважено, маємо здоровий глузд, за нами стоять і інші політичні сили, і широкі верстви суспільства, „ми” шукаємо або шляхів примирення, знайдення компромісу, або боремося з „ними” – ворогами-опонентами. „Вони”, тобто „чужі”, (також не завжди названі на ім'я), оцінюються вкрай негативно, є винними у всіх негараздах – кримінальних злочинах, політичних війнах або сутичках, відсутності спільної мови, невваженості дій.

*They won in the end. Everything that didn't fit into this interpretation was either concealed or distorted. Now we have freedom and independence. But once again we have bent attitudes serving the benefit of **new political trends** in the developing society. This is especially noticeable in the publications of **those identifying themselves as nationally conscious forces**. (Is the Orange Revolution Viable? By Yevhen Kushnariov. - “Day”. - № 54. – 1.06.2006).*

*At meetings the readiness not to let **them steel our victory** is demonstrated. **The nation** has been waiting too long for the opportunity to remove the present authority legally during the election and **we will not allow** to destroy that suffered chance. (by Yulia Tymoshenko. – “Nasha Stolysja”. – 27.10.2004).*

Отже, вмиле оперування концептами „свій” та „чужий” дає змогу політичним діячам досягнути запланованого результату. Опозиція цих двох

концептів, однаково важливих для представників різних культур, залишається дуже актуальною для аналізу сучасного політичного дискурсу.

Політичне та суспільне життя дають багатий матеріал для аналізу ціннісних структур сучасності. В суспільній свідомості, крім чітко протиставлених концептів „свій” – „чужий”, представлені концепти „справедливість” та „свобода”, які відносяться до базових концептів політичного дискурсу [2, 42]. В сучасному політичному мовленні „справедливість”, разом з „рівністю”, часто виступають у формі соціальної справедливості, яка органічно суміщає в собі принцип зрівнювального розподілу з ідеєю рівності людей. Модальності концепту „рівність” („нехай в мене буде стільки ж, скільки в тебе”, „нехай в тебе буде стільки ж, скільки в мене”) дуже дієві, і одна згадка в політичному дискурсі цієї оцінної категорії здатна актуалізувати в свідомості учасників політичного процесу процедуру перерозподілу. Саме тому з прагматичної точки зору соціальна справедливість тяжіє не до розподілу, а швидше до перерозподілу.

*...but average citizens that did not want to live in a country run by a criminal government with 55% of economy in the shadow and working for **just three-four families**. (Televised debate Yushchenko-Yanukovych. Victor Yushchenko's speeches and answers. – 21.12.2004).*

Особливо актуальним це є для країн, які знаходяться в політичній кризі чи післякризовому стані. В умовах нестабільності економічного і політичного життя концепт „рівність” асоціюється з ідеєю „нехай тобі буде так само погано, як і мені”. Надзвичайна популярність „справедливості” та „рівності” знаходять відображення в типових схемах аргументації, які використовуються політиками. Наприклад, „рівність” часто залучається для обґрунтування вимог.

*The people of Ukraine have the right to vote **regardless of being an invalid or not. Everybody** has an opportunity to vote. (Televised debate Yushchenko-Yanukovych. Victor Yushchenko's speeches and answers. – 21.12.2004).*

Ціннісна категорія „рівності” дозволяє не тільки вимагати, але й захищатись від звинувачень. Для таких випадків типовим є використання

риторичних фігур, заснованих на ідеї рівності в чомусь поганому. Розподіл порцій зла на всіх за принципом рівності не тільки знімає відповідальність за зло з конкретної особи, але й нівелює саме зло, ставить його в ряд із стихійними лихами. Прагматичний успіх подібної аргументації пов'язаний з високим рейтингом концепту „рівність”.

Концепт „свобода” до недавнього часу був не дуже актуальним для нашого суспільства, як і для будь-якого іншого посттоталітарного суспільства, на відміну від країн, де інститут демократії має тривалу історію існування. Базовий варіант „свободи” є соціально автономним, мається на увазі внутрішня свобода людини, коли її бажання і наміри ніяк не обмежуються її можливостями [2, 49]. При орієнтації на такий ціннісний концепт суб'єкт не потребує прямої реакції соціуму – місце для соціуму в концептуальній структурі внутрішньої свободи просто не передбачене. Для сфери політичної комунікації важливим є концепт „зовнішня свобода”. „Зовнішню свободу” уже можна дати, забезпечити, забрати і т.д. І, відповідно, її може бути більше чи менше – залежно від кількості перешкод, які треба подолати, щоб її здобути. В такому контексті ми можемо говорити про свободу слова, свободу вибору, свободу думки, тобто, про ті суспільні цінності, до яких апелюють політики в своїх промовах, особливо під час передвиборчих кампаній.

*Let the authority feel your breath, your will to defend and affirm **your right to have a free democratic country.*** (by Yulia Tymoshenko. – “Nasha Stolysja”. – 27.10.2004).

*The American **example of freedom** has always been appealing. ... Its citizens stand ready to guard **their rights and freedoms.*** (Yushchenko's Address before Joint Session of U.S. Congress. – 6.04.2005).

Отже, політичний дискурс – це один з найбільш оцінно-насичених різновидів сучасного дискурсу, в основі прагматико-семантичної організації якого лежать оцінні концепти. Основний вектор цінностей сучасного політичного дискурсу розташовується в секторах моральних та універсальних цінностей, які базуються на базових архетипних опозиціях. Перелік

вищенаведених базових ціннісних лінгвокультурних концептів політичного дискурсу є далеко неповним і дає можливість для подальшого дослідження.

Література

1. Афанасьев А.Н. Древо жизни: Избранные статьи. – М.: Современник, 1982. – 464 с.
2. Баранов А.Н. Что нас убеждает? (Речевое воздействие и общественное сознание). – М.: Знание, 1990. № 9. – 64 с.
3. Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Знание, 1987.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Кубрякова Е.С. Концепт // Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – с. 90-93.
6. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода // Концепты. Научные труды Центроконцепта. Вып.1. – Архангельск: Изд-во Помор. ун-та, 1997. – с. 11-35.
7. Чадюк О.М. Опозиція „ми – вони” у сучасній українській політичній метафориці. // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – 384 с.